

TİKA / UZMANLIK TEZLERİ

ALTERNATİF BİR KALKINMA ARAYIŞI OLARAK: GAYRİSAFİ MUTLULUK, BUTAN VE KOSTA RİKA

CANSU ÜNAL*

Mutluluk kavramı insanların eski çağlardan beri anlamını sorguladıkları bir kavram olmuştur. Mutluluk her kişiye, her topluma göre farklı anlamlar ifade ederken haliyle onu bir kalıba sokmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Mutluluk gibi psikolojik faktörlerin iktisat yazınına dahil olması klasik teorisyenlerden Adam Smith dönemine dayandırılmaktadır. Devamında iktisat ve psikolojinin birlikte ele alındığı çalışmalar olmakla birlikte ana akım iktisadın (neoklasik iktisat), iktisat yazınında hakimiyet kazanmasıyla birlikte bu ikili ilişkinin azalmaya başladığı görülmüştür.

İktisadın temel prensiplerinden biri olan bireyin kendi faydasını artıracak şekilde karar alması diğer bir deyişle her zaman rasyonel kararlar vermesi ve bu kararlara göre ekonomik kararlarını alması olarak literatürde geçen kavrama homoekonomikus adı verilmektedir. Pratikte insanların karar alırken her zaman aynı rasyonellikte hareket etmeyişlerinin anlaşılmasıyla birlikte yeni çalışma alanları doğmaya başlamıştır. Bu alanlardan biri davranışsal iktisattır. Davranışsal iktisadın iktisat gündeminde daha çok yer almasıyla birlikte mutluluk kavramıyla da literatürde sıklıkla karşılaşmaya başlanmıştır. Söz konusu alanla birlikte insanların mutluluğu konusunda çalışmalar yapılması düşüncesi oluşmuştur.

Kalkınma iktisadında mutluluğun gelişmişlik düzeyinin belirleyicileri arasında yer alması gerektiği vurgulanmaktadır. İnsan faktörüne önem verilmesiyle ve insan davranışlarının nedenlerinin sorgulanmasıyla birlikte kalkınma literatüründe de iktisat yazınında olduğu gibi insan odaklı bir yaklaşım görülmeye başlanmıştır.

Kalkınma faaliyetleri ve ekonomik büyüme hedefleri çevre sorunlarının gidecek artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, 1987 yılında Brundtland Raporuyla “sürdürülebilir kalkınma” kavramından bahsedilmesiyle birlikte özellikle çevreyi gündeme alan yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Gelecek nesillere

*TİKA Uzmanı, c.unal@tika.gov.tr

daha yaşanabilir bir dünya bırakılması temelde insanı odak noktasına alan bir yaklaşımdır. Daha sonra 1990'lı yıllarda özellikle Amartya Sen'in öncülüğünde gündeme gelen insani gelişme yaklaşımıyla birlikte insan odaklı yaklaşımlar kalkınma gündemine yeni bir soluk getirmiştir. Aynı şekilde kalkınmanın sadece ekonomik büyüme odaklı olduğuna ilişkin yanılğı da böylece anlaşılmıştır. Böylece mutluluk konusu günümüzde sıklıkla kamu politikalarını yönlendirecek bir güce sahip olmaktadır.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında da ekonomik büyümenin her zaman mutluluğu arttıramadığı sonucu ortaya çıkarılmıştır. Bazı çalışmalar temel ihtiyaçların karşılandığı noktaya kadar mutluluğun arttığını ancak bu noktadan sonra mutlulukta belirgin bir artış gözlemlenmediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuca göre salt ekonomik büyümeye odaklanmak toplumun mutluluğunu sağlamak adına doğru politikalar üretebilmek açısından mantıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Gayrisafi yurtiçi hasılanın yetersizliğinin farkına varılması iktisat literatüründe kalkınmanın ekonomik büyümeden daha geniş bir kapsamda değerlendirilmesini sağlamıştır.

GSYİH'nin ekonomik kalkınma ölçütü olarak kullanımının daha da güçlenmesi Bretton Woods Konferansının sonucudur. 2. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasında önemli bir faktör dengesiz döviz kurları ve uluslararası ticareti etkileyen ayrımcı ticaret uygulamalarının neden olduğu bazı ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlıktır. Böyle bir istikrarsızlığın önüne geçilmesi için 44 müttefik ülke lideri ticaret ve döviz kurları üzerine uluslararası işbirliği sürecini başlatmak amacıyla Bretton Woods'da toplandılar. Amacı ekonomik ilerlemeyi hızlandırmak ve siyasi istikrarı sağlamak olan toplantıda; uluslararası ticaretin tüm ülkelerde istihdam yaratacağı, her yerde insanların yeterli yiyecek, barınma, tıbbi bakım gibi temel ihtiyaçlara sahip olacağı düşüncesi hakimdi ve ekonomik refahı arttırmanın kalıcı dünya barışını da getireceği düşünülüyordu. Söz konusu konferans sonucunda oluşturulan Dünya Bankası ve IMF de GSYİH'yi ekonomik kalkınmayı ölçen temel gösterge olarak kabul ediyordu. Buna karşın GSYİH'nin refah ve kalkınmayı ölçmede bir araç olarak kullanılması ve sadece ekonomik faktörleri dikkate alarak sosyal, kültürel ve çevresel değerleri hesaba katmaması sıklıkla eleştirilen bir durumdu. GSYİH'nin insanların iyi oluşu ve gelişimleri için yeterli katkıda bulunamadığı eksik kaldığı da bir diğer görüştür.

Tez çalışmasının başlıca konusunu oluşturan Gayrisafi Mutluluk kavramı, iktisat ve kalkınma yazınında insanı dikkate alan bu gibi gelişmelerin ışığında anlam kazanmıştır. Kavramın alternatif bir kalkınma arayışı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği Butan ve Kosta Rika ülke örnekleriyle sunulmaya çalışılmıştır. Kavramı 1970'li yıllarda literatüre kazandıran Butan, kalkınmanın ekonomik büyümeden ziyade insan refahını tüm boyutlarıyla ele alan bir yaklaşımla

çözülmesi gerektiğini savunuyordu. Ülkenin bu gayesi kısa zamanda uluslararası repütasyon kazanmış, Birleşmiş Milletler Butan'ı örnek göstererek dünyaya seslenmiş ve benzer refah metriklerinin diğer ülkelerce de ülke politikalarına kazandırılması çağrısında bulunmuştur. Buradan hareketle yüksek bir ivme kazanan kavram günümüzde birçok ülkenin benzer değerlendirmelerde bulunarak kamu politikalarına konu olmasına vesile olmuştur. Mutluluk konusu gündeme geldiğinde Butan dışında dikkat çeken ülkelerden biri ise Kosta Rika'dır. Kosta Rika GSMM kavramını Butan kadar keskin çizgilerle kamu politikası haline dönüştürmese de eylemleriyle söz konusu kavramı desteklediği görülmektedir. Kosta Rika, sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulamaya geçirilmesi konusunda ilerleme kaydeden ülkelerden biri olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, teorik ve kavramsal çerçeve içerisinde iktisat ve psikoloji ilişkisi davranışsal iktisat temelinde incelenirken devamında davranışsal iktisatın mutluluk ile ilgili kısmını oluşturan mutluluk ekonomisine değinilmiştir. Yine birinci bölümde kalkınmada yeni teoriler ve eğilimlere yer verilmiş, iktisat ve kalkınmanın mutluluk ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Butan ele alınmış, burada çalışmanın ana konusunu oluşturan GSMM kavramına yer verilmiş, kavramın tarihsel gelişimi, metodolojisi, uygulama alanları gibi detaylar aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca ülkenin bu doğrultudaki politikaları yönetim, eğitim, sağlık ve çevre gibi kalkınmada büyük öneme sahip alanlar seçilerek analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde Kosta Rika ele alınmıştır. Butan'da ele alınan aynı yaklaşım izlenerek ülkenin bu doğrultudaki politikaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde dünyadaki önemli mutluluk ölçümleri hakkında bilgi verilerek, Butan ve Kosta Rika'nın bu ölçümlerdeki durumu hakkında okuyucuya fikir vermeye çalışılmıştır.

Tezin Sonuç ve Değerlendirme bölümünde, Butan ve Kosta Rika'nın mutluluk politikaları karşılaştırılmış, benzer ve farklı yönler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu iki ülkeden hareketle mutluluk politikaları hakkında genel bir değerlendirmeye ulaşılmıştır. Bu bölümde Türkiye'nin de TİKA vasıtasıyla yurtdışında gerçekleştirdiği projelerle eğitim, sağlık, çevre sağlığı, tarihi eserlerin ve yaşayan kültür varlıklarının korunması kapsamında bütüncül ve insan odaklı bir kalkınma yaklaşımı ortaya koyduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, yeni bir kavram olarak nitelendirilebilecek insan odaklı gayrisafi mutluluk gibi refah ölçümlerinin dünyada da giderek yaygınlaşması beklenen ve yaygınlaşması arzu edilen bir gelişmedir. Bu noktada gayrisafi mutluluk yaklaşımı gibi alternatif yaklaşımların geliştirilmesi ve politika aracı olarak kullanılmasına ilişkin küresel işbirliği sağlanması önem arz etmektedir.